

Jaarbrief 2016

Uit het bestuur - door Maaike de Haardt, voorzitter CHF

Met genoegen kijken we dit jaar terug op de geslaagde Catharina Halkes Lezing, de donateurs- en belangstellendenactiviteit die we eens per drie jaar organiseren. Plaats van samenkomst en de inhoud van de middag waren deze keer wel heel bijzonder. Er was niet enkel een lezing maar ook een tentoonstelling rond het thema vrouwelijke verbeeldingen van Christus - en dat alles in het vroege voorjaar in de mooie Janskerk te Utrecht. Verderop in deze Jaarbrief vindt u een meer inhoudelijk verslag. Hier wijs ik slechts op de indrukwekkende toelichting die een van de deelnemende kunstenaars, Sylvia Grevel, gaf op het door haar getoonde werk. Met deze toelichting loste zij bovendien een belofte in die we u vorig jaar deden, toen we u meldden dat we haar project ondersteunden. Verder verzorgde prof. Lisa Isherwood een uiterst heldere lezing waarin zij een overzicht gaf van de Christusbeelden in de feministische theologie. Mariecke van den Berg verzorgde de respons op de lezing van Professor Isherwood. Vermeldenswaard was de uiterst betrokken discussie die op beide voordrachten volgden. Het was een uitdagende en hartverwarmende bijeenkomst waar we een groot aantal van u mochten begroeten.

Minstens zo belangrijk was het feit dat we in de afgelopen periode opnieuw een aantal interessante aanvragen hebben kunnen honoreren. Ik noem hier slechts het vervolg op het succesvolle biografieproject 1001 Vrouwen van de historica Els Kloek, maar nu specifiek gericht op 1001 Vrouwen uit de 20^e eeuw. Ook ditmaal adopteerden we enkele bekende en minder bekende vrouwen op het gebied van religie. Over de overige toegekende aanvragen leest u verderop in deze jaarbrief meer. We zijn in de gelukkige omstandigheid dat onze financiën nog steeds, naast onze vaste ondersteuning aan het IWFT Expertisenetwerk gender en religie, mogelijkheden tot ondersteuning van projecten bieden. We beraden ons voortdurend hoe we onze criteria voor toekenning zo goed mogelijk aan de veranderende omstandigheden in de vragen en mogelijkheden op het veld van religie en gender kunnen aanpassen. We zien aanvragen binnenkomen vanuit de meest uiteenlopende achtergronden

en vraagstellingen en moeten steeds opnieuw afwegen op welke wijze onze centrale doelstelling, namelijk bij te dragen aan de kritische bestudering van religie en gender in onderwijs en onderzoek, in voldoende mate gewaarborgd wordt.

In 2016 hebben we opnieuw bestuurswisselingen: Catrien Notermans, gewaardeerd bestuurslid kan haar tweede termijn niet volmaken. Haar drukke werkzaamheden als antropologe aan de Radboud Universiteit Nijmegen en het feit dat zij een deel van het jaar niet in Nederland is, verhinderen haar haar bestuurstaken naar eigen tevredenheid te vervullen. We zullen haar deskundige en betrokken bijdragen missen en danken haar hartelijk voor haar bijdragen aan ons bestuur. Gelukkig hebben we in dr. Kim Knibbe, werkzaam aan de Rijksuniversiteit Groningen, een goede opvolger gevonden, met net als Catrien een specifieke deskundigheid op gebied van de antropologie en empirische onderzoeksmethoden. Kim stelt zich in deze jaarbief verder aan u voor. Vanuit het IWFT Expertisenetwerk gender en religie zal Kim de Wildt de functie van waarnemend lid vervullen.

Mijn eigen termijn als voorzitter loopt in het najaar van 2016 af en ik ben statutair niet meer herkiesbaar. Prof. Mirjam van Veen, hoogleraar kerkgeschiedenis aan de VU Amsterdam zal het stokje van mij over nemen en ook zij stelt zich verder in deze jaarbrief nader aan u voor. Het was me een genoegen lid te zijn van het bestuur van het Catharina Halkes Fonds. Vanuit een hartelijk, collegiaal, deskundig en betrokken bestuur bij te kunnen dragen aan de ontwikkeling van feministische theologie, van de kritische reflectie op religie en gender in tijden waar steeds opnieuw blijkt hoe broodnodig dat nog steeds is, is een voorrecht.

Dit alles is echter onmogelijk zonder u, onze trouwe donateurs. Uw blijvende betrokkenheid maakt het immers mogelijk dat dit fonds bestaat en ook in de toekomst kan blijven bestaan. Wij danken u oprecht voor uw niet aflatende steun en wensen u alle goeds.

Maaike de Haardt, voorzitter

Verslag van de secretaris - Anne-Claire Mulder

Na de mooie inleiding op deze Jaarbrief 2016 van Maaike de Haardt beperk ik mij tot een zakelijk verslag over de afgelopen periode – van juli 2015 tot juli 2016. Het bestuur van het Catharina Halkes Fonds bestond dit jaar uit: Maaike de Haardt (voorz.), Anne-Claire Mulder (secr.), Marian Papavoine (penningm.), Anne-Mareike Wetter (PR), Catrien Notermans (alg. bestuurslid) en Kim de Wildt (waarnemend lid namens IWFT Expertisenetwerk gender en religie). In maart vergaderden Mirjam van Veen en Kim Knibbe met ons mee. Mirjam van Veen volgt Maaike de Haardt op als voorzitster van het Halkesfonds en Kim Knibbe neemt de plaats in van Catrien Notermans.

In de afgelopen periode vergaderde het bestuur tweemaal en wel op 3 november 2015 en op 22 maart 2016. Het bestuur behandelde in haar vergaderingen acht subsidieaanvragen en keurde er vijf goed. Bij de behandeling van de subsidieaanvragen fungeren de volgende criteria als basis voor de beslissing: het moet gaan om projecten op het terrein van gender en religie die passen binnen de doelstellingen van het Halkesfonds, namelijk 'het stimuleren van onderwijs en onderzoek op het terrein van gender en religie in de brede zin van het woord met het oog op het bevorderen van het vakgebied en gericht op de Nederlandse context'. De projecten moeten bovendien een emancipatoire doelstelling hebben. Deze criteria worden vaak ruim geïnterpreteerd – zo subsidieerde het Halkesfonds de afgelopen periode niet alleen academisch onderzoek, maar ook niet-academische onderzoeksprojecten en projecten die gericht zijn op de verspreiding van onderzoeksresultaten op het terrein van gender en religie.

Hieronder volgen de projecten die we in deze periode hebben gesubsidieerd.

- Netwerk Mirre – subsidie voor publicatie van het boek 'Hoe hoor jij het Woord?' ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van het Netwerk van lesbische en biseksuele vrouwen die verbonden zijn in geloof en spiritualiteit (zie verslag),
- Werkgroep Trialoog Noord-Holland voor 3 trialoog-bijeenkomsten met het thema 'ontmoeting rond normen en waarden' (zie verslag),
- Oecumenische Vrouwensynode voor ondersteuning van de verdere ontwikkeling van de website – voor resultaat zie www.vrouwensynode.nl,
- Sponsoring project *1001 vrouwen in de 20ste eeuw* door middel van adoptie biografie van tien theologen (zie verslag),
- *Van huis uit: Gendersocialisatie in Christelijke en Islamitische gezinnen in Nederland* door het Centrum voor Gezinsstudies van de Universiteit Leiden (verslag volgt op later moment).

Verslag van de Penningmeester - Marian Papavoine

We kunnen het niet vaak genoeg zeggen: wederom een hartelijke dank aan onze trouwe donateurs. U maakt het mogelijk dat we projecten op het gebied van gender en religie, vrouw en geloof kunnen blijven subsidiëren. Soms kleine, soms wat grotere projecten, die anders tussen wal en schip zouden vallen. Toen we het Fonds oprichtten waren er veel subsidies voor emancipatieprojecten. We voorzagen toen dat dat tijdelijk zou zijn en richtten het Fonds op om 'onze' projecten permanent te kunnen blijven financieren. We zijn erg blij dat we met uw steun de traditie van studie kunnen voortzetten waar Catharina Halkes samen met Fokkelien van

Dijk-Hemmes in Nederland het voortouw in nam.

In 2014 hebben we ervoor gekozen om met onze middelen helemaal over te stappen naar verantwoord en duurzaam bankieren. Gezien de onzekere financiële markten besloten we toen de helft van ons vermogen te beleggen en de andere helft op een spaarrekening te

zetten. We beleggen nu uitsluitend in duurzame aandelen. Ondanks het tumultueuze beursjaar is ons vermogen gegroeid met 1,015% en bedraagt nu € 462.555. Gezamenlijk schonken onze donateurs € 9447. In ons subsidiefonds is € 31.465 beschikbaar voor projecten.

Overigens zijn in 2014 de regels van de belastingdienst voor schenkingen eenvoudiger geworden. U kunt een overeenkomst met ons sluiten waarbij u voor minimaal 5 jaar belooft jaarlijks een bedrag, hoe groot of klein ook, over te maken. Met die schenkingsovereenkomst kunt u dat bedrag altijd bij uw belastingaangifte aftrekken, ongeacht de drempel. Meer weten? Neem contact op met Marian Papavoine, penningmeester@halkesfonds.nl of tel. 013 4662458.

Een financieel jaarverslag 2015 vindt u – conform de ANBI-eisen – bij de Kennisbank Filantropie: <http://www.kennisbankfilantropie.nl/anbi/catharina-halkes-fonds>

Bij deze Jaarbrief treft u een **acceptgiro** aan ten behoeve van uw donatie. Mocht u wijzigingen door willen geven dan kan dat via het postadres (zie voorlaatste pagina) of per e-mail. Ook in 2016 zijn we weer heel blij met uw donatie, die het ons mogelijk maakt projecten op het gebied van onderwijs en onderzoek in gender en religie te ondersteunen.

Mirjam van Veen – nieuwe voorzitter vanaf 1 september 2016

Mirjam van Veen is hoogleraar kerkgeschiedenis aan de Vrije Universiteit in Amsterdam

Ik publiceer voornamelijk over de polemiek tussen radicale reformatie en reformatie en over vluchtelingen in de vroegmoderne tijd. Over het laatste onderwerp leid ik samen met Jesse Spohnholz een groot door NWO gefinancierd onderzoeksproject. Rode draad in mijn onderzoek is de wijze waarop meerderheden met minderheden zijn omgegaan, getracht hebben hun invloed te beteugelen en hen soms ook hebben getole-reerd, en de wijze waarop minderheden hebben getracht zich te manifesteren in verschillende vroegmoderne samenlevingen.

Ik behoor tot een tussengeneratie. Toen ik aan mijn studie begon dachten velen van mijn generatie dat aandacht voor gender en voor emancipatie aan theologische faculteiten vanzelfsprekend was geworden. Dat bleek een vergissing: aandacht voor gender, voor emancipatie bleek maar al te gemakkelijk weer weg te ebben en oude verhoudingen bleken maar al te makkelijk terug te keren. Ik ben er langzamerhand van overtuigd geraakt dat allerlei organisaties op het gebied van vrouw en theologie, gender en theologie niet alleen bestaansrecht hebben, maar ook nodig zijn.

Kim Knibbe – nieuw bestuurslid

Mijn naam is Kim Knibbe. Ik neem met plezier het stokje over van Catrien Notermans. Net als zij ben ik opgeleid als antropoloog en doe ik onderzoek naar religie. Sinds enkele jaren is daar een focus op gender en seksualiteit bijgekomen. Ik ben dus een redelijk 'late bekeerling' tot de focus op gender en het werken vanuit feministische perspectieven, wat ik achteraf jammer vind. Mijn eerste onderzoek vond plaats in de context van Jomanda, vooral bezocht door laagopgeleide vrouwen met veelal een katholieke achtergrond. Mijn promotieonderzoek ging over veranderingen in morele oriëntatie in Zuid-Limburg, waarbij veel van de veranderingen betrekking hadden op seksualiteit. Na mijn promotieonderzoek leerde ik een geheel nieuw terrein verkennen als postdoctoraal onderzoeker in een project naar Nigeriaanse Pinksterkerken in Europa. Vanuit dit onderzoek is een project ontstaan dat onlangs financiering heeft gekregen voor vijf jaar om onderzoek te doen naar religieuze en seculiere benaderingen van seksualiteit in de Afrikaanse Diaspora in Nederland. Daarnaast publiceer ik over spiritualiteit en gender, en werk ik aan allerlei theoretische reflecties op het gebied van etnografisch onderzoek naar religie.

Ik werk aan de faculteit theologie en religiewetenschappen in Groningen, en woon in Winsum met mijn man en twee dochters.

Kim de Wildt - waarnemend lid namens IWFT Expertisenetwerk gender en religie

Mijn naam is Kim de Wildt. Sinds 2014 ben ik voorzitter van het IWFT Expertisenetwerk gender en religie. Mijn betrokkenheid bij het thema religie en gender komt voort uit een bekommernis om de nog altijd bestaande ongelijkheid op dit gebied bewust te maken en tegen te gaan. Naar mijn mening is het duidelijk dat het werk op dit gebied zeker niet gedaan is, maar dat accenten en vraagstellingen met betrekking tot feministische theologie en gender en religie steeds in beweging zijn en dat het belangrijk is deze veranderingen te tonen en duiden.

Ik ben ruim vier jaar werkzaam als liturgiewetenschapper aan de faculteit katholieke theologie van de universiteit in Bonn en doe daar onderzoek naar pedagogiek van de heilige ruimte: het pedagogisch-didactische proces dat plaatsheeft bij het bezoek aan religieuze ruimtes als kerken, moskeeën, etc. Daarnaast geef ik college aan genoemde universiteit en de universiteit van Köln. Voorheen heb ik vijf jaar promotieonderzoek gedaan naar rituelen op school binnen de leerstoel godsdienstdidactiek van het instituut voor katholieke theologie aan de technische universiteit van Dortmund. De laatste tien jaar werk en woon ik op het Duitse platteland met mijn man en onze paarden, geiten, honden, katten en eenden.

Catharina Halkes Lezing

23 april 2016

catharina
halkes
fonds

catharina
halkes
fonds

Silvia Martinez Cano, *Logos I*

Vrouwelijke beelden van Christ/a

- ▶ tentoonstelling samengesteld door Megan Clay, met werken van Sylvia Grevel, Silvia Martinez Cano, Jess Wood, Angie Devereux, Gyrid Gunnes en Megan Clay
- ▶ lezing van Lisa Isherwood met respons van Mariecke van den Berg

Op: 23 april 2016
Waar: Janskerk
Janskerkhof 26,
Utrecht
Tijd: 14-17 uur, daarna
borrel
Kosten: 5 €, gratis voor
donateurs

Graag opgeven via
secretariaat@
halkesfonds.nl

www.halkesfonds.nl

Vrouwelijke beelden van Christ/a: dat was het thema van de Catharina Halkes Lezing die op 23 april 2016 werd gehouden in de Janskerk te Utrecht.

Centraal stond de tentoonstelling van zes schilderijen met vrouwelijke verbeeldingen/verbeeldingen van vrouwen van Christ/a. Deze schilderijen waren eerder te zien geweest in Winchester (UK), waar ze deel uitmaakten van een grotere tentoonstelling met de titel *Celebrating female images of Christ/a*. Ze zijn ontstaan als beeldend–verbeeldend antwoord van een internationale groep vrouwelijke kunstenaressen–theologes op de discussie die binnen de feministische theologie wordt gevoerd over de betekenis van Christus en de christologie voor vrouwen. Drijvende krachten achter dit project waren Professor Lisa Isherwood en dr Megan Clay; de eerste als hoogleraar voor feministische bevrijdings-theologie aan de Universiteit van Winchester, de laatste als theologe-kunstenaar en samenstelster van de tentoonstelling in Winchester en in Nederland.

Sylvia Grevel, het Nederlandse groepslid aan dit internationale project, opende de expositie in de Janskerk met een kort exposé over de ontstaansgeschiedenis van dit project en over haar eigen proces bij het maken van haar schilderijen voor de tentoonstelling in Winchester.

Vervolgens gaf **Professor Lisa Isherwood** een lezing onder de titel *Christa: women's journey home?* Ze gaf een overzicht van de verschillende richtingen waarin feministisch theologes hebben gezocht naar woorden en verwoordingen van de betekenis van Jezus Christus voor vrouwen; een zoektocht die kunstenaressen-theologes hebben geïnspireerd bij eigen creatieve proces.

Beginpunt van die zoektocht was de vraag 'kan een mannelijke redder vrouwen redden?' Deze vraag kwam op na de constatering dat de mannelijkheid van Jezus Christus een hoeksteen vormde voor de uitsluiting van vrouwen en het vrouwelijke uit het goddelijke. Isherwood liet zien hoe de één de nadruk legt op Jezus als de messiaanse bevrijder in het politieke en sociale domein – iemand die wijst naar Gods bevrijdend handelen in het hier en nu, in het dagelijks handelen, dus ook in het handelen van vrouwen – terwijl anderen relationele christologieën ontwikkelen, waarin de kracht die Jezus belichaamde, de levenskracht van/ in relationaliteit, steeds opnieuw concreet gestalte krijgt als kracht in relatie tussen mensen. Ze betoogde bovendien dat het denken over het lichamelijke van Christus een nieuwe wending krijgt als men inzoomt op de Eucharistie – op het gebroken lichaam dat dat de ander voedt, dat als brood wordt uitgedeeld. Het handelen van vrouwen die haar lichaam verkopen om haar kinderen te voeden krijgt dan ineens een andere betekenis. Zo'n verschuiving in betekenis van de Christus treedt ook op als deze wordt verbeeld als Xena, krijgsvrouwe- prinses, een in leer gehulde pot, die hangend aan het kruis haar geliefde haar liefde verklaard; die zich bovendien niet passief laat kruisigen, maar (verbaal) in opstand komt. Dit beeld brengt alle vaste veronderstellingen over Jezus in beweging – bijvoorbeeld zijn heteroseksualiteit, zijn celibataire levenswandel, zijn lijdzzaamheid . Maar Xena doorbreekt ook stereotype ideeën over vrouwelijk gedrag en

opent zo andere opties voor vrouwen, voor alle mensen, om Christus te belichamen. Ten slotte besprak Lisa Isherwood de theologes die aanknopen bij de Joodse en pre-hellenistische Sophia tradities, bij gedachten in het vroege Christendom waarin Jezus wordt gezien als profeet van Sophia, of als belichaming van Sophia, de wijsheid van God.

Waarom dan toch een titel met een vraagteken als er zoveel verschillende antwoorden zijn op de vraag 'wie zeg jij dat ik ben'(acm), vroeg Lisa Isherwood in haar slotwoord? 'We hebben toch enorme vooruitgang geboekt en ruimte gemaakt zodat vrouwen zich theologisch kunnen uitdrukken en hun 'Christic' kracht en erfenis kunnen claimen?' Dat is waar – 'we hebben inderdaad onszelf opengesteld voor de transformerend kracht van erotische, belichaamde incarnatie - we hebben het vlees als woord geclaimd en ons bevrijd van het WOORD dat ons vlees/ lichaam maakt. (...) En toch – wat we nog moeten doen is nog grondiger en avontuurlijker onderzoeken wat die lichamen (die incarnaties van erotische kracht, acm) werkelijk bevatten of omvatten.'

Mariecke van den Berg, postdoctoraal onderzoekster aan de VU, nam deze uitdaging aan en onderzocht in haar respons de vraag wat er gebeurt wanneer de Christa niet alleen in woorden maar ook met beelden verbeeld wordt. Zij stelde dat het verbeelden van Christus/Christa alleen succesvol is als ze ons uitdaagt om onze normatieve opvattingen over gender en seksualiteit te bevragen zonder zelf weer normatief te zijn. Ze dacht dat vooral de verbeelding van Christa in kunstwerken een kans bood om te onderzoeken welke maatschappelijke betekenis de Christa kan hebben en ze interpreteerde die werken als een vorm van publieke theologie. In dat spoor verder denkend beargumenteerde ze dat de publieke betekenis van Christa duidelijk wordt als recente gevallen van blasfemie en controversiële kunst zouden betrekken. Als je onderzoek waar de beschuldiging van blasfemie vandaan komt, wat er in verscholen ligt, kan je op het spoor komen waar er een betekenis wordt gegeven aan het heilige die niet strookt met dominante opvattingen. Kunst biedt immers de mogelijkheid om door conventies heen te breken en te wijzen op mogelijkheden waar we nog niet eerder aan dachten. Zij onderbouwde deze opvatting door een bespreking van het kunstwerk 'Ecce Homo' van de Zweedse kunstenaar Elisabeth Ohlson Wallin en de performance van Conchita Wurst op het Songfestival van 2014. In het kunstwerk van Ohlson, een serie van twaalf foto's, worden twaalf gebeurtenissen in het leven van Jezus geplaatst in het hedendaagse Zweden. Ohlson vermengt traditionele verbeeldingen met thematieken en symbolieken van de homogemeenschap, waardoor Jezus queere trekken krijgt. De expositie bracht een discussie op gang over de homoseksualiteit, maar ook over het heilige. Ook de verschijning van Conchita Wurst werd door sommigen als blasfemisch beschouwd, terwijl anderen haar lazen als een Christusfiguur: een man die een vrouw is die Jezus is. Maar nadere beschouwing van haar performance laat zien dat ze niet zomaar mannelijkheid en vrouwelijkheid verbindt, maar perfecte mannelijkheid en vrouwelijkheid. Is ze daarmee nu een identificatiefiguur voor mensen die in het dagelijks leven als gender-queer door het leven gaan? Ook Mariecke van den Berg eindigde haar respons met een opdracht voor verder onderzoek die tegelijkertijd een waardering van de tentoonstelling was. Ze riep ons nl op om de beelden die we al hebben steeds opnieuw te bevragen en op creatieve manier verbindingen te zoeken. Want zo worden beelden in de wereld gebracht die een proces van 're-imagining' mogelijk maakt. Op deze respons volgde een levendige discussie en ten slotte een gezellige borrel.

Anne-Claire Mulder

* Conferentiebezoek *Queer(ed) Art* – september 2015

Mariecke van den Berg

Dankzij subsidie van het Catharina Halkes Fonds kon ik op donderdag 3 september 2015 een bezoek brengen aan de jaarlijkse conferentie van de *Royal Geographical Society*, gehouden in Exeter (Verenigd Koninkrijk). Tijdens deze conferentie werd er een panel georganiseerd met de titel “QUEER(ED) ART: Artistic Practices of Sexual Difference and Radical Possibilities”. Dit panel vormde een interessante niche binnen de conferentie omdat het wetenschappers bij elkaar bracht die zich bezighouden met

de vraag hoe normen rond gender en seksualiteit tot uitdrukking komen in de publieke ruimte. Daarbij richtten ze zich in het bijzonder op de rol van controversiële kunst. Het panel vormde een prachtige plek om mijn eigen onderzoek te presenteren naar reacties op de kunst van Zweedse fotografe Elisabeth Ohlson Wallin. Zij combineert in haar foto's Bijbelse thema's met de symbolen en mensen uit de hedendaagse Zweedse LHBT-gemeenschap. De expositie deed veel stof opwaaien in Zweden, en al helemaal in Servië toen de expositie ook daar, in 2012, gehouden werd. Voor sommigen grensden de afbeeldingen aan blasfemie. Anderen zagen in haar foto's juist een aanleiding om de Kerk van Zweden op te roepen om te komen tot een ruimhartigere opstelling tegenover seksuele minderheden. Wallin bracht, zo betoogde ik in mijn presentatie, in ieder geval twee zaken samen die in het publieke debat vaak als elkaars tegenovergestelde worden gezien: religie en homoseksualiteit.

Voor de conferentie werd ik uitgedaagd om thema's die ik normaal op een 'talige' manier verken (religie, seksualiteit, gender in publieke debatten), deze maal te bezien vanuit het perspectief van verbeelding en ruimte. Ruimtelijkheid speelt bijvoorbeeld een belangrijke rol in de manier waarop journalisten hun bezoek aan de expositie omschreven. De expositie zelf kreeg in deze artikelen iets sacraals. Het in de rij wachten voor je naar binnen kunt, de gewijde muziek die (blijkbaar) op de achtergrond gespeeld werd, het 'bekeringsmoment' dat je geacht werd te ondergaan wanneer je de foto's zag: dit alles telde op tot het bezoeken van *Ecce Homo* als een religieuze ervaring. De kunstenares zelf kreeg dan ook bijna apostolische trekken. Als een hedendaagse Paulus reisde Ohlson met haar expositie van kerkelijke hoofdstad Uppsala (Jeruzalem) naar het parlement in Stockholm (Rome) om het goede nieuws van een LHBT-vriendelijk christendom te verkondigen.

De conferentie in Exeter gaf me de gelegenheid mijn analyses van de expositie en de receptie te bespreken met andere wetenschappers die veel beter onderlegd zijn dan ik in beeldende kunst en wat ik heb leren kennen als 'queer geografie'. Dit heeft geleid tot een zeer waardevolle uitwisseling van ideeën en de uitnodiging om mijn paper om te werken tot een boekhoofdstuk.

Ik wil het bestuur van de Stichting Catharina Halkes Fonds graag hartelijk bedanken voor de kans om naar Exeter af te reizen. Het bezoek aan deze conferentie is van grote waarde geweest voor mijn onderzoek.

Het onderzoek wordt overigens uitgevoerd in het kader van het project *Contested Privates: the oppositional pairing of religion and homosexuality in public debate* (aanvragers: prof. Ruard Ganzevoort en prof. Anne-Marie Korte), dat gefinancierd wordt door de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) en wordt uitgevoerd aan de Vrije Universiteit Amsterdam en de Universiteit Utrecht. Binnen dit project was ik tot 1 juni 2016 werkzaam als postdoctoraal onderzoeker en blijf ik ook de komende tijd betrokken in de rol van adviseur.

* *Besnijdenis van mannen – antieke controversen en hedendaagse debatten*

Dr. Karin Neutel, Universiteit van Oslo

In het voorjaar van 2015 ontving ik van de Stichting Catharina Halkes Fonds een beurs voor een studieverblijf aan het Max Weber Center for Advanced Cultural and Social Studies van de Universiteit van Erfurt in Duitsland. Dit instituut is toonaangevend op het gebied van interdisciplinair onderzoek naar cultuur en geschiedenis, met sterke aandacht voor religie.

Tijdens mijn tijd in Erfurt heb ik gewerkt aan mijn onderzoeksproject *Male Circumcision: Ancient Controversies and Contemporary Debates*. In dit project analyseer ik de manier waarop controverses rond mannenbesnijdenis uit het verleden een rol spelen in het hedendaagse debat.

Hoewel het mijn bedoeling was om in Erfurt te werken aan een aantal recente Duitse publicaties over besnijdenis, drong zich al snel een meer fundamentele vraag aan mij op. In de discussies rond besnijdenis speelt de vrijheid van religie een grote rol. Onderzoekers van religie wijzen er echter op dat het religiebegrip zoals dat in onze samenleving dominant is, duidelijk christelijke wortels heeft. Religie wordt overwegend gezien als het voor waar houden van bepaalde opvattingen over een andere werkelijkheid; als iets wat individueel, cognitief en dogmatisch is, en niet bijvoorbeeld collectief of praktisch. Hoewel dit religiebegrip veelal beschouwd wordt als neutraal en seculier, is het duidelijk te herleiden tot een protestants-christelijke oorsprong.

De vraag die mij tijdens mijn studieverblijf heeft bezig gehouden is in hoeverre het religiebegrip, met deze christelijke wortels, ook nauw verbonden is met discussies rond mannenbesnijdenis. Vanaf de allereerste aanzet tot het christendom in de brieven van Paulus, en vervolgens bij de kerkvaders, in de loop van de Middeleeuwen en in de vroegmoderne tijd, is besnijdenis immers steeds een onderwerp geweest waartoe christenen zich hebben verhouden, vaak in negatieve zin. Met het gebruik van dit christelijke gekleurde religiebegrip impoortert het huidige debat mogelijk ook een bepaalde positie tegenover besnijdenis.

Uit mijn gedachten hierover aan het Max Weber Centre zal een publicatie voortkomen waarin ik een aantal recente juridische publicaties (waaronder een uitspraak van het hof in Keulen over een besnijdeniszaak in 2012, en een blog van Paul Cliteur) aan een intersectionele analyse onderwerp. Naast de manier waarop religie wordt begrepen in deze teksten

kijk ik naar de voorstellingen over gender en mannelijkheid die er een rol in spelen. Ik ben de Stichting Catharina Halkes Fonds zeer dankbaar voor de steun voor dit onderzoek en deel de resultaten graag met wie geïnteresseerd is.

* EFECW - Pop Up Monastery

From the 8 - 21 August 2015, fifty women between 19 and 73 years moved into the vast monastery building in Mariensee to create the first ever European ecumenical 'Pop Up Monastery' and to share the life with the conventuals who live there. The participants were from 17 European countries, and from various Christian denominations: Orthodox and Quakers, Methodists, Protestants, Catholics and spiritual seekers. A rhythm of prayer,

silence, housework and workshops structured the day, but there was also room for celebration and exchange. Women were given the opportunity to seek time out of their busy lives and to meet women from all generations, denominations and cultural backgrounds.

“When I first joined a General Assembly of the EFECW six years ago, I found that my generation was hardly represented. Some of us sat together one evening and we asked ourselves how we could change this. With the Pop Up Monastery we achieved to bring the generations together and to lay the path for the future. It is great to see so many active young women now!” (Julia Lersch, Germany)

“Women are a crucial pillar of our communities and carry a lot of responsibility. For women to take a week off and step out of their daily routine is a political statement.” (Martina Heinrichs, the Netherlands)

“It is not just the Pop Up Monastery itself but the preparation meetings that have taught me to be more tolerant, to listen and to find a compromise. We are all different, we come from different countries and denominations. Our diversity is one of the most precious things in the Pop Up Monastery.” (Maryana Varabyova, Belarus)

“As I always rush, that week was really precious for its meditative and calm mood. And the most important: I felt strong support from other women in connections with tragic events in my country.” (Natalyia Horbal, Ukraine)

The Pop Up Monastery was an initiative of the young women's group of the Ecumenical Forum of European Christian Women (EFECW). A documentary film will be released in 2016, sponsored by the Methodist Church in Britain, and a brochure will be developed to inspire similar follow up projects.

* *Hoe hoor jij het Woord? Uitgave nav 25 jarig bestaan Netwerk Mirre*

Netwerk Mirre bestaat 25 jaar. Netwerk Mirre is het netwerk van lesbische en biseksuele vrouwen die verbonden zijn in geloof en spiritualiteit. Ter ere van dit jubileum verscheen de bundel 'Hoe hoor jij het Woord?' een bundel met beschouwingen en portretten waarin het huidige klimaat voor lesbische vrouwen in de Christelijke traditie aandacht krijgt.

25 jaar geleden stonden feministisch theologen op om, met Bijbelteksten in de hand, hun bestaan binnen kerk en geloof op te eisen. In diezelfde tijd gingen lesbische theologen – potten theologen - op de barricaden staan met het statement 'Wij hoeven geen rechtvaardiging; Wij zijn er!' en daarmee onderscheidde ze zich van de feministisch theologen. Publicaties rond dit thema verschenen en er ontstond een netwerk, toen nog Netwerk Verkeerd Verbonden, inmiddels met de naam Netwerk Mirre. Het manifeste optreden van lesbiennes in kerk en geloof was nodig, heeft ruimte gecreëerd en homoseksualiteit zichtbaar gemaakt. En inmiddels is het tijd voor verbinding en respect voor verschillen. Mede dankzij Netwerk Mirre verschuift er langzaam iets in de houding van kerken en pastores tegenover homoseksualiteit. Wat 25 jaar geleden nog maar op enkele plekken kon, is nu op veel plaatsen mogelijk. Maar vanzelfsprekend is het nog lang niet overal, zo blijkt ook uit de bijdragen aan de bundel. De bijdragen zijn een boeiende mix van beschouwingen en persoonlijke verhalen.

Hoe hoor jij het Woord?

Pauline Verheule en Ria Ettés

Samenstelling

2015, Uitg. Esuberanza

In druk: - € 7,50

ISBN 978-90-8883-017-4

Als e-book: - € 2,50

ISBN 978-90-8883-018-0

Verkrijgbaar:

www.netwerkmirre.nl

uitgeverij.esuberanza.nl

* *Terugblik op een inspirerende ontmoeting*

Werkgroep Trialoog Noord Holland.

“Eerlijkheid, moed en vrijheid koos ik, en mede door deze drie waarden was het een succes!” zo vat Ayse trefzeker de serie 'Ontmoeting rond bronnen en waarden in jodendom, christendom en islam' in Alkmaar samen.

Ayse Tas is onze inleidster vanuit de islam, en (helaas) de enige moslima in de groep. Wel hoogzwanger, dus eigenlijk met haar tweeën.

De vier avonden van deze serie werden in het najaar van 2015 (de vierde werd op verzoek toegevoegd) georganiseerd en uitgevoerd door de werkgroep Trialoog van het Oecumenisch Vrouwennetwerk Noord-Holland.

Vanuit de joodse traditie was Anne-Maria van Hilst twee avonden aanwezig om ons achtergrondinformatie te geven. Annerien Groenendijk, theologe binnen de christelijke

traditie, verzorgde specifieke informatie over beeldvorming in kinderbijbels en de doorwerking daarvan in de christelijke geloofstraditie.

Met totaal steeds ongeveer vijftien deelnemers (waarvan twee mannen) verdiepten we ons in onze en elkaars bronnen en waarden. Achtereenvolgens in de Alkmaarse synagoge, de lutherse kerk en de Marokkaanse moskee. Ook de vierde avond werd in de kerk gehouden. De werkgroep koos als inhoudelijk onderwerp voor het onderdeel 'bronnen' het gezamenlijke oerverhaal - dat van aartsvader Abraham / Ibrahim en aartsmoeders Sarah en Hagar/Hajaar - toegelicht door de inleidsters vanuit hun eigen traditie.

De groep is minder divers samengesteld dan de werkgroep hoopte. Er zijn, behalve de joodse inleidster nog twee deelneemsters die zich cultureel joods noemen. Het doel van de serie is uiterst actueel maar ambitieus: opsporen van en reflecteren op onze gezamenlijke religieuze bronnen, nagaan welke overeenkomsten en welke verschillen we daarin aantreffen, en hoe we daar mee omgaan.

Het waardenspel op de eerste avond zet de toon: uit een grote stapel kiest ieder drie kaarten met elk een waarde of deugd daarop en licht de keuze toe. Het is een momentopname maar niettemin zegt het veel over ieder van ons. En het scheidt een sfeer van vertrouwen. Die sfeer is nodig om ook de ongemakkelijke momenten te kunnen opnemen in het hele proces van leren van elkaar.

Ook de spelregels helpen: spreek voor je zelf, niets is gek of dom, wat in vertrouwen gezegd wordt, blijft hier.

Veel blijkt nieuw en verrassend te zijn, niet alleen wat uit teksten en traditie wordt verteld, maar ook wat betreft de eigen socialisatie en beeldvorming.

Onthutsend voor velen is bijvoorbeeld het feit dat het hele verhaal over Hagar in de meeste kinderbijbels niet voorkomt. Te onfatsoenlijk? Niet passend bij onze burgermansmoraal?

Terwijl Ayse ons verrassende informatie geeft over wat in haar traditie over Hagar/Hajaar is overgeleverd: een groot godsvertrouwen. En lef! 'Wie heeft je deze opdracht gegeven? God of heb je het zelf bedacht?' vraagt ze Ibrahim als deze haar met Ismael in de woestijn aflevert. En als zijn antwoord is dat het God is, dan vertrouwt ze er op dat het wel goedkomt. Een hoopvol rolmodel voor veel moslima's van toen en nu. Ook voor haarzelf. Dat blijkt uit de door haar gekozen waarden.

Het smaakt naar meer. Wellicht komt er een nieuwe serie tot stand, mocht deze weer mogelijk gemaakt worden door de genereuze financiële ondersteuning van het Catharina Halkes Fonds. Waarvoor veel dank!

Graag vragen wij uw aandacht voor de bij deze nieuwsbrief gevoegde accept-giro.
Donaties zijn van harte welkom

Stichting Catharina Halkes Fonds,
rekeningnummer NL16 INGB 0000 202462 , te Tilburg
penningmeester@halkesfonds.nl

Secretariaat: Dr. Anne-Claire Mulder, Molenbeekstraat 15, 3521 ET Utrecht
secretariaat@halkesfonds.nl

1001 Vrouwen

Historica Els Kloek wil historische vrouwen voor het voetlicht brengen. Met **haar team** verzamelt ze daarom biografische informatie van Nederlandse vrouwen, van de vroegste tijden tot nu. Zie het

Vrouwenlexicon.

In 2013 werd het Vrouwenlexicon ook een boek: *1001 Vrouwen uit de Nederlandse geschiedenis.*

Aangemoedigd door het succes werkt het team nu aan een vervolg: *1001 vrouwen in de 20ste eeuw* (te verschijnen begin 2018).

10 Theologes voor het voetlicht

Bij de crowdfunding voor dat project heeft het Catharina Halkes Fonds 10 theologes geadopteerd. We maken mede mogelijk dat de biografieën geschreven worden van:

Kune Biezeveld;
Nicolette Bruining (1886-1963);
Arnolda Gerlings (1875-1942);
Catharina Halkes (1920-2011);
Fokkelien van Dijk-Hemmes;
Cornelia Ramondt-Hirschmann;
Johanna Kuiper;
Antoinette van Pinxteren (1916-1988);
MagdalenaStomps (1899-1979) en
Cornelia de Vogel.

Op onze Facebookpagina www.facebook.com/halkesfonds/ vindt u meer informatie.

Marian Papavoine

Stichting Catharina Halkes
Fonds,
NL16 INGB 0000 2024 62
Tilburg
Donaties welkom